

Герой нашого часу (скорочено)

Михайло Лермонтов

Роман

Частина перша

I

Бела

Оповідач по дорозі до Тіфлісу знайомиться з попутчиком — штабс-капітаном на ім'я Максим Максимович, який розповідає йому таку історію. П'ять років тому він стояв у фортеці за Тереком. Одного разу восени прийшов транспорт з провіантом. Його супроводжував офіцер, ім'я якого було Григорій Олександрович Печорін. Людина ця належала до тієї породи людей, з якими, за словами Максима Максимовича, повинні відбуватись різні незвичайні пригоди. Характер у Печоріна був суперечливий, поводити він себе дивно: ніколи не мерз, навіть довго перебуваючи під холодним дощем, а сидючи в кімнаті замерзав. Ходив на вепра сам, здригався від стукоту віконниці, мовчав годинами, а іноді своїми розповідями примушував слухачів качатися від сміху.

Неподалік від фортеці жив князь. Його син Азамат, кмітливий і спритний хлопець років п'ятнадцяти, дуже ласий на гроші, часто бував у фортеці. Одного разу князь запросив Максима Максимовича і Печоріна на весілля своєї старшої дочки. Гостей посадили на почесному місці. До них підійшла молодша дочка князя, Бела, тоненька, струнка дівчина з чорними очами, як у гірської сарни. Печорін не зводив з неї очей, і Бела поглядала на нього. На весіллі був і Казбич, говорили, що він розбійник і злодій. У Казбича був кінь Карагез, що славився по всій Кабарді. Казбичу заздрили, кілька разів пробували вкрасти коня, але дарма. Особливо подобався Карагез Азамату, він навіть запропонував Казбичу обміняти коня на свою сестру, але той відмовився.

Дізнавшись про це, Печорін посміявся, але сам щось задумав. У розмовах з Азаматом він хвалив Карагеза і нарешті запропонував: "...Кінь буде твій, тільки за нього ти повинен віддати мені сестру Белу". "Згоден", — прошепотів Азамат, блідий як смерть.

Максим Максимович пробував відмовити Печоріна, але той відповідав, що дика черкешенка повинна бути щасливою, маючи такого чоловіка, як він, а Казбича, розбійника, треба покарати.

Вночі Азамат привіз, перекинувши через сідло, жінку із зв'язаними руками й ногами. Наступного ранку Казбич пригнав баранів на продаж. Прив'язавши коня біля огорожі, він пив чай, яким пригощав його Максим Максимович. Раптом Казбич змінився на виду й закричав: "Мій кінь!" Але Азамат уже мчав на Карагезі. Казбич у розпачі пролежав на землі до наступного ранку, потім дізнався у фортеці, хто викрав його коня, і рушив до аула. Але Азамат кудись зник.

Максим Максимович намагався довести Печоріну, що вчинок його нехороший, але той був спокійний: "А коли вона мені подобається?" Печорін довго домагався кохання Бели і поступово привчив її до себе. "Слухай, люба, добра Бело! — говорив Печорін,—

ти бачиш, як я тебе кохаю; я все ладен віддати, щоб тебе розвеселити: я хочу, щоб ти була щаслива; а якщо ти знову будеш сумувати, то я помру. Скажи, ти будеш веселіша?" Бела замислилась, посміхнулась і кивнула головою на знак нагоди.

Бела стала привітнішою, довірливішою — та й тільки. Одного ранку Печорін зібрався й увійшов до дівчини попрощатися. Вона не відповідала на його слова, але коли Печорін пішов до дверей, Бела кинулась до нього. Максим Максимович перервав розповідь, а потім сказав: "Мені стало досадно, що ніколи жодна жінка мене так не любила". Він вважав, що Печорін і Бела були щасливі.

Казбич вирішив, що все трапилось зі згоди князя, і, дочекавшись його на дорозі, вбив.

Оповідач і Максим Максимович рушили далі, на ніч вони зупинились на відпочинок в одній гірській саклі, і Максим Максимович закінчив свою розповідь про Белу.

Минув час, і Печорін став все частіше подовгу полювати. В такий час під стінами фортеці з'являвся Казбич, й про це Максим Максимович розповів Печоріну. Той наказав Белі не виходити з фортеці. Але з усього було видно, що ставлення його до Бели змінилось. Бела почала помітно марніти, обличчя її витяглось, великі очі вже не блищали, вона всі дні сиділа на ліжку, бліда й печальна. Максим Максимович докоряв Печоріну за його холодність, а у відповідь почув: "...У мене нещасливий характер: чи виховання зробило мене таким, чи Бог мене так створив, не знаю, знаю лише те, що коли я причиною нещастя інших, то й сам не менш нещасний... У першій моїй молодості, з тієї хвилини, коли я вийшов з опіки рідних, я шалено віддався всім втіхам, які можна дістати за гроші і, певна річ, втіхи ці мені остогидли. Потім пустився я в великий світ, і незабаром вище товариство мені теж набридло; закохувався в світських красунь, і мене кохали,— але їхнє кохання тільки подразнювало мою уяву та самолюбство, а серце залишалось порожнім... Я став читати, вчитися — науки також набридли; я бачив, що ні слава, ні щастя від них не залежать нітрохи, бо найщасливіші люди — невігласи, а слава — удача, і щоб добитися її, треба тільки бути спритним. Тоді мені стало нудно... Незабаром перевели мене на Кавказ: це найщасливіший час мого життя. Я сподівався, що нудьга не живе під чеченськими кулями — дарма: через місяць... мені стало нудніше, ніж колись..." Бела здавалась Печоріну ангелом, що його надіслала йому доля, але виявилось, що "любов дикунки не набагато краща за любов знатної пані; неуктство і простосердість однієї так само набридають, як і кокетство другої". Печорін сказав, що ще любить Белу, але йому з нею нудно. "Дурень я чи лиходій, не знаю; але те правда, що я так само заслуговую жалю, можливо, більше, ніж вона: ...життя моє пустішає день по дню — мені залишився один засіб: мандрувати. ...Може-таки де-небудь помру на дорозі!"

Казбич поблизу фортеці більше не з'являвся. Одного разу Максим Максимович поїхав з Печоріном полювати. Вони повертались опівдні і були вже недалеко від фортеці, коли почули постріл. Поле стрімголов летів вершник. То був Казбич, на сидлі він тримав загорнуту у чадру Белу. Наздоганяючи втікача, Печорін пострілом поранив його коня, Казбич, зіскочивши, заніс над Белою кинджал. Тоді вистрілив Максим

Максимович. Коли дим розійшовся, вони побачили на землі непритомну дівчину, з рани на спині лилася кров.

Вона промучилась кілька днів. Вона то марила, то лежала нерухомо. А коли говорила свідомо, то журилася, що вона не християнка і не зустріне її душа на тому світі з душею Григорія Олександровича. Перед своїм останнім ранком Бела стала "почувати тугу смерті". Вона попросила Печоріна, щоб він її поцілував. "Він став навколішки біля ліжка, підняв її голову з подушки і притис свої губи до її холодіючих губ; вона міцно обвила його ший тремтячими руками, наче в цьому поцілунку хотіла передати йому свою душу..."

"Ні, вона добре зробила, що померла! — казав Максим Максимович оповідачу.— Ну, що б з нею сталося, якби Григорій Олександрович її покинув? А це трапилося б, рано чи пізно..."

Коли Максим Максимович хотів утішити Печоріна, той засміявся. "...Мороз пройняв від цього сміху". Печорін потім був нездоровий, схуд, але розмов про дівчину вони більше не заводили. Через кілька місяців Печоріна перевели у Грузію.

II

Максим Максимович

Через деякий час оповідач зупинився в одному готелі у Владикавказ де він був змушений чекати на "оказію" до Єкатеринограду. Там він знову зустрічає Максима Максимовича. Вони сиділи біля вікна за пляшкою кахетинського вина, коли побачили ще одну коляску й дізнались, що тут Печорін. Штабс-капітан звелів лакею повідомити Печоріна, що на нього чекає Максим Максимович, але Печорін не з'явився. Максим Максимович до самої ночі чекав його біля воріт, але не дочекався. Той з'явився лише наступного дня.

Оповідач описує зовнішність Печоріна: "Він був середній на зріст; стрункий, тонкий стан його та широкі плечі свідчили про міцну будову; здатну переносити всі труднощі кочового життя і зміни кліматів, не подолане ні розпустою столичного життя, ні бурями душевними; запилений оксамитовий сюртучок його, застебнутий лише на два нижні гудзики, дозволяв помітити сліпучо-чисту білизну, що виявляла звички порядної людини; його забруднені рукавички здавалися пошитими саме на його маленьку аристократичну руку, і коли він зняв одну рукавичку, то мене здивувало, які худі його бліді пальці, його хода була недбала й лінива, але я помітив, що він не розмахував руками,— певна ознака деякої скритності характеру. Коли він сів на лавочку, то рівний стан його зігнувся, наче в нього в спині не було жодної кісточки; положення всього його тіла виявило якусь нервову квалість... З першого погляду на його обличчя я не дав би йому більше 23 років, хоч потім я ладен був дати йому 30. В його усмішці було щось дитяче, його шкіра мала якусь жіночу ніжність; біляве волосся, кучеряве від природи, так мальовничо окреслювало його блідий, благородний лоб, на якому, лише по довгому спостереженні, можна було помітити сліди зморшок, що перетинали одна одну й, мабуть, позначалися багато виразніше в хвилини гніву чи душевного неспокою. Незважаючи на світлий колір його волосся, вуса й брови були чорні,— ознака породи в

людині... В нього був трохи кирпатий ніс, сліпучо-білі зуби й карі очі...

...Вони не сміялися, коли він сміявся! — Це ознака — або злої вдачі, або глибокого постійного смутку. З-за опущених вій вони сяяли якимсь фосфоричним блиском, коли можна так висловитися. То не був відбиток запалу душевного, чи невгамовної уяви: то був блиск, подібний до блиску гладенької сталі, сліпучий, але холодний; погляд його — короткий, але проникливий і важкий, залишав по собі неприємне враження нескромного запитання і міг би здаватися зухвалим, коли б не був такий байдуже-спокійний".

Оповідач просить Печоріна залишитись, щоб дочекатись Максима Максимовича, який пішов до коменданта. Печорін згадує, що, дійсно, вчора йому говорили про давнього приятеля. Через кілька хвилин прибіг Максим Максимович, "він ледве переводив віддих; піт градом котився з обличчя його; мокрі пасма сивого волосся... прилипли до лоба його; коліна його тремтіли... він хотів кинутися на шию Печоріну, але той досить холодно, хоча з привітною усмішкою, простягнув йому руку". Максим Максимович намагається розпитувати Печоріна про його життя, запрошує пообідати, поговорити, але Печорін відмовляється, говорить, що йому пора їхати. На спогади старого про минуле, про Белу Печорін зблід і одвернувся, вимушено позіхнувши.

Максим Максимович був сумний і сердитий від такої зустрічі, але Печорін спробував його втішити, дружньо обійнявши: "Хіба я не той самий?"

В останню мить Максим Максимович згадав, що в нього залишились папери Печоріна, але той дозволив робити з ними будь-що, говорить, що їде в Персію, а на питання, коли повернеться, робить рукою знак, який міг означати "навряд! та й навіщо?.."

Папери Печоріна Максим Максимович віддав оповідачу на його прохання, але разом вони не поїхали: коли рушала okazія, виявилось, що штабс-капітан ще не бачив коменданта, а йому треба здати деякі казенні речі.

Журнал Печоріна

Передмова

До оповідача дійшли чутки, що Печорін, повертаючись з Персії, помер. Ця обставина давала йому право надрукувати нотатки цієї людини. "Історія душі людської, хоча б наймілкішої душі, ледве чи не цікавіша й не корисніша за історію цілого народу, особливо коли вона — наслідок спостережень розуму дозрілого над самим собою і коли її писано без честолюбного бажання викликати співчуття чи подив". Відповідаючи на питання про власну думку щодо Печоріна, оповідач говорить, що його "відповідь — заголовок цієї книги".

I

Тамань

"Тамань — поганеньке місто, найпаскудніше з усіх приморських міст Росії. Я там мало не помер з голоду, та ще й на додачу мене хотіли втопити", — починає свою повість Печорін. Він затримався в Тамані на шляху до Кавказу. Вільних казенних квартир не було, тому прийшлося оселятися в хаті на березі моря, в якій, за словами

десятника, було "нечисто". Тут його зустрів сліпий хлопчик років чотирнадцяти. Він був сиротою і розповів Печоріну, що дочка господині втекла з кримським татариним. Вночі Печорін побачив крізь вікно, що хтось пробрів повз будинок. То був сліпий хлопчик, який спускався на берег з якимсь клунком. Печорін стежить за ним, бачить, як хлопчик розмовляє з якоюсь дівчиною про Янка: вона не певна, що той припливе в таку бурю, а хлопчик вважає, що Янко не боїться бурі. Нарешті з'являється навантажений човен, яким керує людина в татарській баранячій шапці. Печорін повертається додому, а вранці намагається домовитись з комендантом про свій від'їзд.

Повернувшись у хату, він бачить там стару господиню і сліпого хлопчика. Розпитування хлопчика про нічну пригоду були марними, стара прикидалась глухою. В цей час почулась пісня, і Печорін побачив дівчину, з якою хлопчик розмовляв вночі на березі. Вона також ухилилась від відповіді на запитання, а на погрозу розповісти про нічні події коменданту розреготалась, заспівала і кудись побігла. Коли смерклося, дівчина знов з'явилась, залицялась до Печоріна і покликала його вночі прийти на берег.

Узявши пістолет, Печорін іде з дівчиною на берег. Вони сідають у човен і плывуть у море. Дівчина освідчується Печоріну у коханні, обнімає його і викидає у воду пістолет. "О, в цю мить жахлива підозра закралася мені в душу, кров ударила мені в голову! Оглядаюся — ми від берега коло п'ятдесяти сажнів, а я не вмію плавати!.. Між нами почалася одчайдушна боротьба... "Чого ти хочеш?" — закричав я. "Ти бачив, ти донесеш!" — відповіла вона". Печоріну вдалося скинути дівчину в воду. Діставшись берега, він побачив, що вона вибралась з води, і почув, як попередила Янка, який незабаром приплив на своєму човні, що "все пропало". Через кілька хвилин сліпий хлопчик приніс мішок, який поклали в човен. Татарин з дівчиною підняли на човні вітрило і вийшли у море, залишивши сліпого на березі з кількома монетами: хлопчик плакав... "Мені стало сумно. І нащо було долі кинути мене в мирне коло чесних контрабандистів? Як камінь, кинутий на гладеньке плесо, я стривожив їх спокій, і як камінь, мало сам не пішов на дно!" Повернувшись у хату, Печорін побачив, що шкатулка, шабля зі срібною оправою, дагестанський кинджал зникли. "...Смішно було б скаржитись, ...що сліпий Хлопчик мене обікрав, а вісімнадцятирічна дівчина мало не втопила... Що сталося зі старою і з бідолашним сліпим — не знаю. Та й що мені до радощів і нещасть людських, мені, мандрівному офіцеру, та ще й з подорожньою в казенній потребі!.." Вранці Печорін покинув Тамань.

Частина друга (Закінчення журналу Печоріна)

II

Княжна Мері

Перед нами — щоденник Печоріна, в якому позначаються дні запису. 11 травня Печорін приїжджає у П'ятигорськ. Знайшовши квартиру, він попрямував до джерела. На дорозі йому зустрівся знайомий, з яким він колись служив. Це був юнкер Грушницький. Печорін побачив його таким: "Він тільки рік у службі, носить, з особливого роду франтівства, товсту солдатську шинель. У нього георгіївський

солдатський хрестик. Він був гарної статури, смуглявий і чорноволосий; йому на вигляд можна дати двадцять п'ять років, хоча йому навряд чи двадцять один рік. Він закидає голову назад, коли говорить, і щохвилини крутить вуса лівою рукою, бо правою спирається на костиль. Говорить він гучно і вигадливо: він з тих людей, які на всі випадки життя мають готові пишні фрази, яких просто прекрасне не чіпає й які поважно драпіруються в незвичайні почуття, піднесені пристрасті й виключні страждання. Справляти ефект — їх насолода".

Грушницький розповідає Печоріну про людей, що складають п'ятигорську публіку на водах — "водяне товариство", — і називає найцікавішими з усіх княжню Ліговську та її дочку Мері. Щоб звернути увагу дівчини, Грушницький упускає склянку, з якої пив цілющу воду. Мері допомагає йому підняти склянку, бачачи, що він не може цього зробити з причини хворої ноги. Грушницький щасливий: він упевнений, що Мері робить йому знаки уваги. Печорін говорить зворотнє: йому неприємно, що помітили не його.

Через два дні Печорін зустрічається з доктором Вернером, людиною цікавою і розумною, але невродливою: він "був малий на зріст і худий. І слабкий, як дитина; одна нога у нього була коротша іншої, як у Байрона; у порівнянні з тулубом голова його здавалась величезною: він стриг волосся під гребінець... Його маленькі чорні очі, завжди неспокійні, намагались збагнути ваші думки. В його одязі помітні були смак і охайність; його худорляві, жилаві й маленькі руки красувались у світло-жовтих рукавичках. Його сюртук, краватка і жилетка були завжди чорного кольору". Хоча, за власними словами Печоріна, він не вмів дружити, з Вернером вони стали приятелями. У розмові з Вернером виявилось, що доктор добре розуміє наміри Печоріна, який зібрався розвіяти нудьгу на водах розігруванням "комедії". Стало відомо, що княжна Мері, зачарована зовнішністю Грушницького, вирішила, що його розжалували за дуель, а княгиня згадала обличчя Печоріна, якого вона зустрічала в Петербурзі. Вернер докладно розповів Печоріну про хвороби і характер княгині Ліговської і про звички і прихильності її дочки. Він сказав також, що бачив у Ліговських їхню родичку, з опису її зовнішності Печорін пізнав у ній ту, кохання до якої колись займало його серце.

Ввечері на бульварі Печорін знову бачить Мері. Навколо неї і матері крутиться молодь, але Печорін, розважаючи знайомих офіцерів, поступово збирає всіх коло себе. Мері нудьгує, і Печорін припускає, що завтра ж Грушницький, який не зводив з дівчини очей, буде шукати засіб познайомитись із нею.

Наступний запис зроблено 16 травня. Печорін відзначає, що викликав ненависть Мері, що його хитра поведінка, коли він вдає, що не помічає її й повсякчас перешкоджає їй — наприклад, на її очах купує килим, що їй сподобався, — приносить результат. Мері стає ще ласкавішою з Грушницьким, який тільки і мріє скоріше вдягти еполети. Печорін його відмовляє, пояснюючи, що в солдатській шинелі він загадковий і привабливий для княжни, але Грушницький нічого не хоче розуміти. Печорін навчає Грушницького, як слід поводити себе з молоденькою княжною, яка, як і всі російські панночки, любить, щоб її розважали. Грушницький збентежений, і Печорін розуміє, що приятель закохався — у нього навіть з'явилась обручка, на якій було ім'я княжни і

число їх знайомства. Печорін задумав стати повірником Грушницького в його сердешних справах і тоді "насолодитись".

Коли вранці Печорін пізніше, ніж завжди, прийшов до джерела, всі вже розійшлись. На самоті він став блукати алеями і несподівано побачив Віру, про приїзд якої говорив йому Вернер. Віра здригнулась, побачивши Печоріна. Він знав, що вона знову одружена, що чоловік її, родич Ліговських, багатий і цей шлюб був потрібний Вірі заради благополуччя її сина. Печорін знав також, що Віра свого чоловіка "шанує, як батька,— і буде обдурювати, як чоловіка..." Він присягнувся Вірі, що познайомиться з Ліговськими і буде залицятись до Мері, щоб на Віру не впала підозра.

Через грозу Печорін і Віра деякий час залишались у гроті, і Печорін відчув, що в його душі знову піднімається знайоме почуття: "Чи не молодість зі своїми... бурями хоче повернутись до мене знову, чи це тільки її прощальний погляд..." Пізніше Печорін їде верхи у степ і несподівано зустрічається з кавалькадою вершників, попереду яких їхали Грушницький і Мері. Юнкер повісив на себе шашку і пару пістолетів, і в такому "геройському вбранні" мав кумедний вигляд. Він серйозно розмовляв з дівчиною про небезпеки, що можуть трапитись на Кавказі, про пусте світське товариство, яке йому не до вподоби. Несподівано назустріч виїхав Печорін і перервав розмову. Мері перелякалась, вирішивши, що перед нею черкес, але Печорін відповів дівчині, що він не більш небезпечний, ніж її кавалер, і Грушницький залишився незадоволений.

Ввечері Печорін почув, як Грушницький захоплено розповідає приятелю про достоїнства Мері. Щоб подратувати юнкера. Печорін запевнив його, що завтрашній вечір проведе у Ліговських і буде волочитися за княжною.

21 травня Печорін записав у журналі, що досі не познайомився з Ліговськими. Віра дорікала, що він не ходить в дім, де вони могли б зустрічатись відкрито.

22 травня Печорін описує бал, який відбувся в залі Благородного зібрання. Мері справила враження своїм одягом і вмінням поводитись, місцеві "аристократки" не могли цього вибачити, і одна з них виказала своєму кавалеру незадоволення. Печорін запросив Мері на танець, і дівчина ледве приховувала торжество. За час танцю Печорін встиг нагадати Мері про свою недавню зухвалість і вибачитись за це. Потім він примусив піти геть п'яного, який спробував запросити Мері на танець. Вдячна дівчина розповіла про це матері, і княгиня Ліговська подякувала Печоріна, дорікаючи йому між тим, що вони досі не знайомі. Трохи пізніше Печорін вдало почав з Мері розмову про Грушницького і розповів, що той юнкер. Дівчина була розчарована.

23 травня Грушницький подякував Печоріну за допомогу на балу і попросив ввечері у Ліговських "помічати все", що стосувалось жінок і таким чином допомогти визначити відношення Мері до нього, Грушницького. Печорін майже весь вечір провів з Вірою. Розчарований вигляд Мері доводить, що розмови Грушницького їй вже нудні.

Запис у журналі від 29 травня розповідає про подальше втілення "системи" Печоріна. Він розважає Мері, розповідаючи про дивні випадки зі свого життя, і вона стає більш холодною з Грушницьким. Печорін навмисне залишає Мері з юнкером, коли той опиняється поруч, і нарешті чує те, що хотів почути: "Чому ви думаєте, що мені

веселіше з Грушницьким?" Печорін відповідає, що жертвує заради щастя приятеля своїм задоволенням, і чує від Мері: "І моїм". Він робить серйозний вигляд і не розмовляє з Мері кілька днів. А 3 червня у своєму щоденнику питає себе, навіщо йому любов молоденької дівчини, з якою він ніколи не одружиться,— і не знаходить відповіді.

На прогулянці Печорін говорить зле про оточуючих і цим лякає Мері. У відповідь на її докори він говорить: "Я зробився морачьним калікою... одна половина душі моєї не існувала, вона висохла, випарилась, померла, я її відрізав..." Мері була зворушена, пожаліла Печоріна, взяла його за руку і вже її не випускала.

Наступного дня Печорін намагався розвіяти ревності Віри, запевняв, що не любить Мері, але Віра була печальна. Тоді він увечері у княгині Ліговської розповів історію свого кохання до Віри, замінивши імена. І Віра, здається, вибачила йому залицання до княжни.

5 червня перед балом до Печоріна прибів Грушницький у новій офіцерській формі. У піднесеному настрої він пішов зустрічати Мері, а Печорін прийшов на бал останнім. Він дивився здаля, як Грушницький намагається дізнатися у Мері про причини її холодності до нього. Потім підходить до них, не погоджується з Мері, що солдатська шинель більше пасувала Грушницькому, помічає, до невдоволення останнього, що форма офіцера робить його молодшим. У кінці балу Печорін, який танцював з Мері тільки мазурку, зрозумів, що проти нього — змова Грушницького з іншими офіцерами.

Наступного дня Віра виїхала у Кисловодськ. А ввечері княжна не вийшла до Печоріна, зіславшись на хворобу.

Доктор Вернер розпитував Печоріна, чи не збирається той одружитися з Мері. Виявилось, що розходяться плітки про Печоріна і княжну і що це справа рук Грушницького.

Печорін переїжджає у Кисловодськ, часто бачиться з Вірою. Сюди ж переїжджають і Ліговські.

На одній з прогулянок, коли Мері майже знепритомніла, Печорін, підтримуючи її, торкається губами її щоки. Княжна не розуміє цього: "Або ви ставитеся до мене з презирством, або дуже любите",— і першою освідчується в коханні. Печорін вразив її холодом у відповідь.

Грушницький домовляється з офіцерами помститися Печоріну, хоче викликати його на дуель і зарядити лише один пістолет. Печорін випадково дізнається про цей план і вирішує провчити Грушницького.

Одного дня Печорін одержує від Віри повідомлення, що її чоловік поїхав у П'ятигорськ, і проводить ніч у своєї коханої. Виходячи від неї, він затримується біля вікна кімнати княжни, де його бачать Грушницький і капітан, колись принижений Печоріним на балу. Наступного дня Грушницький голосно розповідає про нічні пригоди і присягається, що у Мері був саме Печорін. В цю мить до кімнати входить сам Печорін і спокійно пропонує Грушницькому відмовитись від своїх слів, тому що це наклеп. Той не погоджується, і Печорін повідомляє, що пришле свого секунданта.

Вночі перед поединком Печорін розмірковує про сенс свого життя: "Для чого я

жив? для якої мети я народився?.. А, мабуть, вона існувала, і, мабуть, було мені призначення високе, тому що я відчуваю в душі моїй сили неохватні... Але я не угадав цього призначення... Моя любов нікому не принесла щастя. ...Я любив для себе, для власного задоволення..."

Супротивники і секунданти з'їхались на місце дуелі. Домовились, що лікар витягне пулю, щоб убитого можна було віднести на рахунок черкесів.

Печорін спокійний, Грушницький нервується. Доктор Вернер прохає Печоріна сказати, що їм відомо про відсутність кулі у його пістолеті, але той відмовляється: хоче побачити, чи зможе Грушницький стріляти у неозброєного. Першим випало стріляти Грушницькому. Він легко поранив супротивника в коліно. Печорін вимагає зарядити пістолет, виказуючи свою обізнаність про змову. Грушницький визнав, що готувалась підлість, і пістолет заряжають. Печорін востаннє пропонує йому зізнатися у брехні і чує у відповідь: "Стріляйте!.. Якщо ви мене не вб'єте, я вас заріжу вночі... Нам на землі удвох немає місця..." Печорін вистрілив. Коли дим розійшовся, Грушницького на скелі не було. Його труп лежав унизу.

Вдома Печорін читає записку від Віри. Вона зізналась чоловіку у своєму коханні і їде назавжди. Печорін загнав до смерті коня, але Віру не наздогнав.

Печорін дізнається від Вернера, що начальство здогадується про дуель. Наступного дня він отримує наказ їхати у фортецю N і йде до Ліговських прощатись. Княгиня пропонує Печоріну одружитись з Мері. Наодинці з княжною він відверто говорить дівчині, що просто сміявся з неї, що вона повинна ставитись до нього презирливо, а тому він не може з нею одружитись. Мері відповіла, що ненавидить його.

Про історію з Мері Печорін згадує у фортеці. Він порівнює свою долю із життям матроса, який звик до труднощів свого ремесла і нудьгує на березі, розшукуючи на морі вітрило, "що наближається до порожньої пристані..."

III

Фаталіст

Одного разу Печорін жив кілька тижнів у казачій станиці. Якось за столом зайшла розмова про одне з мусульманських вірувань, начебто доля людини визначається на небі. Офіцери думали кожний по-своєму, але несподівано один з них, серб, поручик Вулич, визвався "спробувати на собі, чи може людина власною волею правити своїм життям, чи кожному... наперед призначено фатальну хвилину..." Печорін запропонував парі, щоб довести, що нічого людині наперед не призначено. Дивлячись на приготування до пострілу, Печорін помітив, що на обличчі поручика лежить "печатка смерті". "Ви сьогодні помрете!" — сказав він Вуличу. Той відповів: "Може, так. Може, ні..." Він взяв пістолет, про який було невідомо, чи він заряджений, приставив до лоба і спустив курок. Осічка! Всі полегли зліхнули, вирішивши, що пістолет не заряджений. Вулич вистрілив удруге — у кашкет, що висів над вікном. Пролунав постріл. Поручик зібрав червінці, ним виграні, і пішов.

На Печоріна ця пригода справила глибоке враження. Вночі його розбудили звісткою, що Вулича вбито. Виявилось, що на темній дорозі він зустрів п'яного козака і

спитав, кого той шукає. "Тебе!" — відповів козак і розрубав його шашкою від плеча майже до серця. Вмираючи, Вулич промовив лише три слова: "Він був правий!" Ці слова стосувалися Печоріна, який помітив на обличчі поручика печать близької смерті.

Вбивця тим часом закотився у порожній хаті, а натовп біля неї ніяк не зважувався діяти. Печорін, подібно до Вулича, надумав випробувати долю. Біля дверей поставили трьох козаків, щоб вони привертали до себе увагу вбивці. Печорін наблизився до вікна, крізь щілину віконниці якого було видно козака з пістолетом у руці. Осавул стукав у двері і кричав, а Печорін відірвав віконницю і стрибнув у вікно головою вниз. Козак вистрілив, куля зірвала еполет. Не минуло й трьох хвилин, як злочинця зв'язали і відвели під конвоєм.

Печорін розмірковує: "По всьому цьому як би, здається, не зробитися фаталістом? ...Щодо мене, то я завжди сміливіше йду вперед, коли не знаю, що на мене чекає. Адже гіршого за смерть нічого не станеться — смерті не минеш!"

Повернувшись до фортеці, Печорін розповів про пригоду Максиму Максимовичу і хотів почути його думку щодо приречення. Але старий висловився тільки про вади курків і черкеських гвинтівок. А про Вулича сказав так: "Еге, жаль бідолагу... А втім, видно, так уже в нього на роду було написано!.."